

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ



ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΣ  
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

*Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ*

ΠΑΡΙΣΙ - ΑΘΗΝΑ

---

1974

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΣ  
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΑΒΙΝΤΙΝΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Μ. ΜΕΛΟΝΑ  
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΠΑΡΙΣΙ - ΑΘΗΝΑ

1973

# ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ

EUROPA NOSTRA

ΠΑΡΙΣΙ, ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 6 ΙΟΥΛΙΟΥ 1974

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΑΥΛΟ Μ. ΜΥΔΩΝΑ

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ "ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ,,

ΠΑΡΙΣΙ - ΑΘΗΝΑ

---

1974

## Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ἔχει ὡς ἓνα τῶν πρωταρχικῶν σκοπῶν τῆς τὴν προστασία τῆς παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μέσα σ' αὐτὴ κρατοῦν ἐξέχουσα θέση τὰ κτίρια καὶ τὰ σύνολα τοῦ Νεοκλασσικοῦ Ρυθμοῦ. Θεώρησε λοιπὸν ὅτι ἦταν ἐνδεδειγμένο, στὴ διεθνῇ συνέλευση τῆς *Europa Nostra*, στὸ Λονδίνο, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974, νὰ εἰσαγάγῃ τὸ θέμα τῆς προστασίας τῶν νεοκλασσικῶν κτιρίων στὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐγκριση ἑνὸς διεθνoῦς ψηφίσματος. Ἡ *Europa Nostra* εἶναι ἡ πανευρωπαϊκὴ Συνομοσπονδία ιδιωτικῶν ὁργανώσεων προστασίας τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀριθμεῖ πολλὰς χιλιάδες μέλη-ἐταιρεῖες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο μεγαλύτερες ἀριθμοῦν πάνω ἀπὸ 500.000 μέλη ἢ καθε μίᾱ. Ἐπίσης ἡ Συνομοσπονδία χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ τὴν Unesco, σὰν εἰδικὸς σύμβουλος σὲ θέματα προστασίας τοῦ περιβάλλοντος. Ἔτσι, μιὰ ὑπόδειξη τῆς *Europa Nostra* θέτει καθε θέμα σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο καὶ προσδίδει μεγάλο ἠθικὸ κῦρος γιὰ τὴν ὑπεράσπισή του. Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ἐφρόντισε, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες προσπάθειες, νὰ ὑπάρχῃ αὐτὸ τὸ ψήφισμα πρὶν ἀρχίσει τὸ 1975, Ἔτος Προστασίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κληρονομίας, ὥστε νὰ μπορῇ καὶ αὐτὸ νὰ βοηθήσῃ ἠθικὰ στὴ λήψη ἀποφάσεων προστασίας ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά.

Στὸ παρὸν δημοσίευμα παρουσιάζομε τὴν ἐπιστημονικὴ διάλεξη γιὰ τὸ θέμα τοῦ Κλασσικισμοῦ, ποὺ ἐξεφώνησε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ, Καθηγητὴς Παῦλος Μ. Μυλωνᾶς, ποὺ θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς εἰδικoὺς ἐπιστήμονες στὸν τόπο μας στὸ θέμα αὐτό. Στὸ τέλος τοῦ δημοσιεύματος, παρουσιάζομε καὶ τὴ σημαντικὴ ΑΠΟΦΑΣΗ τῆς *Europa Nostra* γιὰ τὴν προστασία τῶν νεοκλασσικῶν κτιρίων καὶ συνόλων στὴν Ἑλλάδα.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Κύριε Πρόεδρε  
Ἀγαπητοὶ Συνάδελφοι

Γιὰ νὰ μπορέσω νὰ ἐξάρω τὴ σημασία τοῦ Κλασσικισμοῦ στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἦταν ἴσως σκόπιμο, ἔστω καὶ συνοπτικὰ νὰ ἀνατρέξω πρῶτα σὲ μερικὰ πολιτικὰ καὶ πολιτιστικὰ γεγονότα τῆς δικῆς μας καὶ τῆς δικῆς Σας ἱστορίας, πὺ προκάλεσαν τὴ γέννησή του καὶ τὴν ἀκτινοβολία του.

\* \* \*

Ἡ Ἀλωση τῆς Πόλης ἀπὸ τὸ Μωάμεθ τὸν Πορθητὴ, στὰ 1453, ὀλοκλήρωσε, οὐσιαστικά, τὴν ὀθωμανικὴ κατοχὴ πάνω στὸ Βυζαντινὸ κόσμον, πὺ κράτησε κατὰ περιοχὲς 400 τουλάχιστον χρόνια. Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶχαν σὰν συνέπεια, μεταξὺ ἄλλων, νὰ κρατήσουν τοὺς Ἕλληνες πολιτικὰ ὑποδουλωμένους καὶ πνευματικὰ ἀπομονωμένους ἀπὸ τὴν ἀναγεννώμενη Εὐρώπη, καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ συμμετάσχουν — πιθανὸν μὲ κοσμοϊστορικὲς πρωτοβουλίες — σ' αὐτὴ τὴ διεθνῇ οὐμανιστικὴ ἀνανέωση, στὴν ὁποία ἐν τούτοις εἶχαν ἤδη πολλὰ συνεισφέρει. Ἔτσι ἀνάμεσα στὶς δύο αἵματηρὲς καὶ συμβολικὲς χρονολογίες τοῦ 1453 καὶ τοῦ 1821, ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος συνέχισε, ἄλλοτε μ' ἐξάρσεις καὶ ἄλλοτε μὲ ὑφέσεις, νὰ ζῇ, ν' ἀναπνέη καὶ νὰ δημιουργῇ, οὐσιαστικὰ μόνον μέσα στὸ μεταβυζαντινὸ του πολιτισμό.

Τὸ 1821 εἶναι ἡ φωτεινὴ χρονία, ὅπου ξεκινάει πολιτικοστρατιωτικὰ ὁ ἀγὼνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κατοχὴ. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπανάσταση εἶναι ἀσφαλῶς τὸ σημαντικότερον ἐθνικόν, πο-

λιτικό και ήθικό γεγονός της νεοελληνικής μας υποστάσεως. Το γεγονός αυτό συνεχίζει την παράδοση της ήθικης και ένοπλης αντίστασεως, που χαρακτηρίζει τους τέσσερεις αιώνες της δουλείας. Έν τούτοις διαφέρει από όλες τις προηγούμενες επαναστατικές απόπειρες, γιατί είναι προϊόν ενός πνεύματος νέου, που μετέχει στα σύγχρονά του ευρωπαϊκά, πολιτικά και επαναστατικά ρεύματα και τρέφεται από τις νέες τάσεις, πολιτικές, κοινωνικές και πνευματικές, που προέκυψαν στην Ευρώπη μετά τη Γαλλική Έπανάσταση.

\* \* \*

Οί νέες αυτές τάσεις του Δυτικού Ανθρώπου αρχίζουν να αναφαίνονται στο δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα, που δίκαια αποκλήθηκε Αιώνας του Διαφωτισμού, και συμβαδίζουν με ένα γεγονός πνευματικό όλκης: την αποκάλυψη, στη Δύση, του γνήσιου πνεύματος του αρχαίου κόσμου. Ίσως πρέπει να θυμηθούμε πώς κατά την Αναγέννηση, και μάλιστα ως το 18ο αιώνα, θα μπορούσε να πη κανείς πώς το Δυτικό Πνεύμα συνόπισε την «αναγέννηση», στο να προσαρμόζη στη βασικά λατινο-γοτθική κουλτούρα του μοτίβα της Ρωμαϊκής Αρχαιότητας. Μάλιστα θα πρέπει να υπογραμμιστή πώς ή «αναγέννηση» ήταν μάλλον μιὰ έμπνευση από κλασσικά στοιχεία προς ένα «νέο δρόμο», και ότι τα κλασσικά γνωρίσματα εντάχθηκαν τότε μ' ένα τρόπο μάλλον διακοσμητικό και έξωτερικό στη «γέννηση» του νεώτερου έαυτού μας, του «μοντέρνου ανθρώπου». Ο Μεσαίωνας, άλλωστε δεν είχε κόψει τους δεσμούς του με την αρχαία κουλτούρα. Είχε μείνει ζωντανή μιὰ όρισμένη κλασσική ανάμνηση, όχι μόνο στην Ανατολή αλλά και στη Δύση. Διάβαζαν λατινικά και αρχαία έλληνικά, μελετούσαν τον Πλάτωνα και το Βιργίλιο, οί Βυζαντινοί του 11ου αιώνα γνώριζαν άκόμα και το Βιτρούβιο! Έτσι με το ραγδαίο μετα-

σχηματισμό της κοινωνικής δομής στην Ἰταλία τοῦ 14ου καὶ τοῦ 15ου αἰώνα, πρὸς ἓνα πλαίσιο βασικὰ ἀστικό, βλέπομε νὰ ἀναζωογονοῦνται οἱ κλασσικὲς αὐτὲς μνη-  
μες καὶ νὰ ἐκκολάπτεται ἓνας αἰφνίδιος καὶ πανεθνικὸς  
σεβασμὸς γιὰ τὴν κουλτούρα τῆς ἀρχαιότητος. Ἦταν  
ἓνας ἐνθουσιασμὸς, ποὺ ἔπαιξε τὸ ρόλο τοῦ ἐμπνευστοῦ  
καὶ ὄχι τοῦ μιμητοῦ, γι' αὐτὸν τὸ νέο κόσμος, τὸ μον-  
τέρνο, τὸ νεανικό. Τὴν ἐτικέττα «Ἀναγέννηση» ἔδωσε  
πρῶτος ὁ Vasari, ἴσως σπρωγμένος ἀπὸ κάποιο αἶσθημα  
ὁμαδικῆς αὐθυποβολῆς καὶ ἐνσυνείδητης ψευδαισθησίας,  
ὅτι δῆθεν ξαναγεννιόταν ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς, ἐπει-  
δὴ ὑπῆρχε διάχυτη αὐτὴ ἡ ρομαντικὴ ἐνατένιση πρὸς  
τοὺς ἀρχαίους προγόνους, ποὺ ξαπλώθηκε σ' ὅλη τὴν  
Εὐρώπη καὶ συνεχίστηκε μὲ διάφορες παραλλαγὰς μέχρι  
τῶν ἡμερῶν μας.

Ἐν τούτοις, ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ 18ου αἰώνα, μέσα στὸ  
κοχλάζον πνευματικὸ κλίμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, τῶν Rous-  
seau, τῶν Kant, τῶν Hume καὶ τῶν Ἑγκυκλοπαιδιστῶν, ἀρ-  
χίζει ὁ Δυτικὸς Ἀνθρώπος νὰ διευκρινίζει τὴ δική του  
αὐτογνωσία. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναζητήσεως διαχέεται παν-  
τοῦ καὶ ὅπως οἱ ἐπιστήμονες δροῦν μὲ τὴν ἀνακάλυψη,  
τὴν ἐφεύρεση καὶ τὴν κωδικοποίησιν τῆς γνώσης, οἱ πο-  
λιτικοὶ φιλόσοφοι διδάσκουν νέες ἀπόψεις ποὺ συγκλο-  
νίζουν τὴ δομὴ τῶν κρατῶν. Πρόκειται γιὰ ἀπόψεις ποὺ  
προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ θεώρησιν τῶν πολι-  
τικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, καὶ ὁδηγοῦν στὴ  
δημοκρατία, ἓνα πολίτευμα ποὺ ἔχει κι αὐτὸ τὰ πρότυπά  
του στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ στὴν ἀρχαία Ρώμη, ὅπως  
καὶ οἱ πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις ἀνα-  
ζητοῦσαν πρότυπα στὴν Ἀρχαιότητα. Ἔτσι λοιπὸν σ' αὐ-  
τὴ τὴν περίοδο, ὁ Δυτικὸς Ἀνθρώπος προσπαθεῖ νὰ ἐμ-  
βαθύνῃ στὴ γνώσιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνορωμαϊκοῦ πολιτι-  
σμοῦ, σ' ὅλη τὴν ἑκτασή του, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν πνευμα-  
τικὴ. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐμβάθυνση στὸ φαινόμενο καὶ στὴν

ανάγκη τῆς ἐπιβίωσης τῆς Ἀρχαιότητος κατὰ τοὺς νέους χρόνους, ἓνα πραγματικὸ Nachleben der Antike. Τότε εἶναι πὺν ὑποχωρεῖ, στήν ἀρχιτεκτονική, ἡ ἀριστοκρατικὴ παράδοση τοῦ Μπαρόκ καὶ τοῦ Ροκοκό — πὺν «ἦταν ὑποφερτὰ μόνο ὅταν ἦταν ἀλλόκοτα», ὅπως μᾶς λέει, χαριτολογώντας ὁ Victor Hugo. Τότε ἐπίσης, τὰ πνεύματα τῆς ἀμφισβήτησης, πὺν ὑπῆρξαν ὅμως πάντα τόσο ρομαντικά, ὅσο καὶ τὰ προηγούμενά τους, νόμισαν πὺς ἀναγνώριζαν στήν πραγματικὴ κλασσικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἓνα παράδειγμα ἀκτινοβόλο, πὺν δὲν εἶχε ὑποπτους δεσμούς μετὰ τὰ μισητὰ παλαιὰ κυβερνητικὰ συστήματα, καὶ πὺν ταίριαζε θαυμάσια μετὰ τὴ νέα δημοκρατικὴ ἀτμόσφαιρα. Πρόκειται γιὰ μιὰ ψυχολογικὴ κατάσταση συζευκτικὴ, ὅπου ἡ ἐξωτερικὴ μορφή ὑποβοηθεῖ τὴ θεώρηση. Ἀκόμη ἂν θέλωμε μπορούμε νὰ ποῦμε πὺς ἦταν ἡ ἀντίδραση ἐνός «ρομαντισμοῦ λογικοῦ» σ' ἓνα «ρομαντισμὸ κενόδοξο». Τὸ ἐλληνικὸ κάλλος καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἀνδρικότητα στήριζαν, τὰ καϋμένα, τὸν καινούργιο λαοκρατικὸ κομφορμισμὸ, προσφέροντας τὶς ἀρμόζουσες ἰδεατὲς ἐξεικονίσεις, τὰ ἀπαραίτητα Gedankenbilder.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἀρχίζει νὰ πραγματοποιεῖται ἡ ἀνακάλυψη «παντὸς ἐλληνικοῦ», ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἡ καθιέρωση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς κουλτούρας σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια πρότυπα τῶν νέων τάσεων. Οἱ νέες αὐτὲς κατευθύνσεις ἐμπνέουν τὰ μεγάλα πνεύματα τῆς ἐποχῆς, ὅταν ἀποφαίνονται, ὅπως ὁ Goethe: «Welch eine andere wissenschaftliche Ansicht würde die Welt gewonnen haben, wenn die griechische Sprache lebendig geblieben und sich anstatt der lateinischen verbreitet hätte»<sup>1</sup>, ἢ ἀκόμη ὅπως

1. Ὅποιαν διάφορον ἐπιστημονικὴν θεώρησιν θὰ εἶχε κερδίσει ἡ Ἀνθρωπότης, ἐὰν εἶχε παραμείνει ζωντανὴ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ εἶχεν αὕτη, ἀντὶ τῆς λατινικῆς (παγκοσμίως) ἐξαπλωθῇ.

ὁ Shelley, στὸν πρόλογο τοῦ λυρικοῦ δράματος «Hellas», στὶς παραμονὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως: «The human form and the human mind attained to a perfection in Greece, which has impressed its image on those faultless proportions, whose very fragments are the despair of modern art; and has propagated impulses which cannot cease through a thousand channels of manifest or imperceptible operation, to ennoble and delight mankind until the extinction of the race»<sup>2</sup>. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού περιγράφομε, ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ δραστηριότητα τῆς Εὐρώπης παίρνει ἓνα τόνο περισσότερο ἢ λιγότερο κλασσικό. Εἴτε πρόκειται γιὰ τὰ ποιήματα τοῦ Shelley ἢ γιὰ τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Louis David, γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Schinkel ἢ γιὰ τὴ γλυπτικὴ τοῦ Thorwaldsen, πρόκειται πάντως γιὰ ἓνα Κλασσικισμό πού φουντώνει, ὅπου ἡ παρουσία τῶν ἀρχαίων στοιχείων, ἑλληνικῶν ἢ ρωμαϊκῶν, εἶναι ἔντονη, καὶ μερικὲς φορὲς πιστὴ. Τότε εἶναι πού οἱ θεωρητικοὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης θαυμάζουν τὰ δημοκρατικὰ πρότυπα τῆς ἀρχαιότητος, οἱ συντάκτες πολιτικῶν ἄρθρων ὑπογράφουν τοὺς μύδρους τοὺς μὲ ψευδώνυμα ἀρχαίων πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐνῶ οἱ ναοί, οἱ τράπεζες, τὰ σχολειά, τὰ ιδιωτικὰ μέγαρα προσλαμβάνουν ἓνα ἔνδυμα κλασσικό. Αὐτὴ ἡ γενικὴ στροφή πρὸς τοὺς ἀρχαίους, ὅχι πλέον μ' ἓνα ἐπιφανειακὸ ἐνδιαφέρον, ὅπως εἶχε ἡ Ἀναγέννηση, ἀλλὰ μὲ μιὰ εἰλικρινῆ βούληση νὰ ἐμβαθύνουν στὰ καλλιτεχνικὰ θέματα τῆς Ἀρχαιότητος, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ροπὴ τῆς ἐποχῆς, γεννᾷ, στὸν τομέα τῆς τέχνης τὴ σύγ-

---

2. Ἡ ἀνθρώπινη μορφή καὶ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἔφθασαν σὲ μιὰ τελειότητα στὴν Ἑλλάδα πού ἔχει ἀφήσει ἑκτυπὴ τὴν εἰκόνα της σ' αὐτὲς τὶς ἀλάνθαστες ἀναλογίες, πού τὰ συντρίμια τοὺς μόνο προκαλοῦν τὴν ἀπελπισίαν τῆς μοντέρνας τέχνης καὶ ἔχει κινήσει παρορμήσεις, πού δὲν μποροῦν νὰ ἀνακοποῦν, καὶ πού διαχέονται μέσ' ἀπὸ χίλια δίκτυα ἐμφανοῦς ἢ ἀδιόρατης ἐνέργειας, γιὰ νὰ ἐξευγενίσουν καὶ νὰ ἐνθουσιάζουν τὸ ἀνθρώπινο γένος μέχρι τέλους τῶν αἰώνων.

χρονη ἀρχαιολογία καὶ τὴν ἱστορία τῆς τέχνης σὰν ἐπιστῆμες ἰδιαίτερες καὶ συνεχῶς ἀναπτυσσόμενες. Καὶ οἱ δύο θὰ ἔχουν ἀπάνω μας μιὰ σφιχτὴ κηδεμονία σ' ὅλο τὸ 19ο αἰῶνα καὶ θὰ προικίσουν τὸ σύγχρονο ἄνθρωπο μ' ἓνα αἶσθημα ποὺ δὲν ὑπῆρχε στὸ παρελθόν: τὸ αἶσθημα τοῦ «ἱστορισμοῦ», ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὀρίσῃ σὰν μιὰ μαζικὴ ὑποβολή, διανοητικὴ καὶ ψυχολογικὴ, θαυμασμοῦ γιὰ τοὺς περασμένους αἰῶνες, δηλαδὴ μιὰ ἀκόμῃ προέκτασις τῆς βασικῆς ρομαντικῆς τοποθετήσεως τῶν περιόδων ποὺ ἐξετάζομε. Τὸ αἶσθημα τοῦ ἱστορισμοῦ ἔχει πλουτίσει ἀσφαλῶς τὴ διάνοιά μας, ἀλλὰ ἔχει κατὰ πᾶσα πιθανότητα, φτωχύνει τὴ φαντασία μας. Σ' αὐτὴ τὴ νέα ροπή, πρῶτος ὁ Winckelmann ἐξήγησε, στὰ ἑκπληκτα μάτια τοῦ Δυτικοῦ Ἀνθρώπου τὴ σεμνοπρεπῆ ἀπλότητα καὶ τὸ ἥσυχο μεγαλεῖο τῆς ἀρχαίας τέχνης: «...Durch die Einheit und Einfalt wird alle Schönheit erhaben, so wie es durch dieselbe alles wird, was wir wirken und reden: denn in sich gross ist, wird, mit Einfalt ausgeföhret und vorgebracht, erhaben. Es wird nicht enger eingeschränkt, oder verliehret von seiner Grösse, wenn es unser Geist wie mit einem Blicke übersehen und messen, und in einem einzigen Begriffe einschliessen und fassen kann, sondern eben durch diese Begreiflichkeit stellet es uns sich in seiner völligen Grösse vor, und unser Geist wird durch die Fassung desselben erweitert, und zugleich mit erhaben. . .»<sup>3</sup>.

Ἡ στροφὴ πρὸς μιὰ ἐπιστημονικότερη ἀρχαιογνώσις εἶχε ἤδη ἀρχίσει μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἐρειπίων τοῦ

3. . . Μὲ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀπλότητα ἀναδεικνύεται ἡ ὁμορφιά, ὅπως μὲ αὐτὴ γίνεται ὥραϊο ὅ,τι πράττομε ἢ λέγομε: γιὰτὶ ὅ,τι ἔχει μεγαλεῖο γίνεται ὑψηλὸ ὅταν ἐκτελεῖται καὶ προβάλλεται μὲ ἀπλότητα. Δὲν περιορίζεται οὔτε χάνει τὸ μεγαλεῖο του, ὅταν τὸ πνεῦμα μας μπορεῖ, μὲ ἓνα βλέμμα, νὰ τὸ ἐπισκοπήσῃ καὶ νὰ τὸ μετρήσῃ (ζυγιάσῃ), νὰ τὸ περικλείσῃ καὶ νὰ τὸ συλλάβῃ σὲ μιὰ μόνο ἔννοια, ἀλλὰ μ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν καταληπτότητα μᾶς παρουσιάζεται σ' ὅλο του τὸ μεγαλεῖο, τὸ δὲ πνεῦμα μας μὲ τὴ θεώρησίν του διευρύνεται καὶ ἐξυψώνεται. . .

Herculanum τὸ 1719 καὶ τῆς Πομπηίας τὸ 1748. Τὸν ἴδιο αὐτὸ χρόνο μιὰ γαλλικὴ ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στέλλεται στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ μελετήσῃ ἐπιτοπίως «τὴν ἀληθὴ ὁμορφιά», καὶ νὰ ἐμπνευστῇ «μιὰ νέα θεματολογία» ἀπὸ τὴν ἀρχαία τέχνη. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ἀποστολὴ εἶχε πολλοὺς μιμητὲς ἀπὸ διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες, κι' ἀπ' αὐτοὺς οἱ Ἄγγλοι Stuart καὶ Revett ποὺ πρωτοεπισκέφθηκαν τὴν Ἑλλάδα τὸ 1751, δημοσίευσαν τὸ κολοσσιαῖο ἔργο τους «The Antiquities of Athens» ἀπὸ τὸ 1762 ὡς τὸ 1819. Εἶναι βέβαιο, πὼς μέχρι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τῆς δημοσιεύσεως δηλαδὴ τῶν ἀρχαιολογικῶν βιβλίων περὶ Ἑλλάδος, ἡ κλασσικὴ ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ παρέμενε ἐντελῶς ἄγνωστη στὴ Δύση, ἀποκλεισμένη ὅπως ἦταν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατοχὴ. Τὸ πρῶτο ἴσως νεοκλασσικὸ κτίριο, σχετικὰ γνήσιας ἑλληνικῆς ρυθμολογίας εἶναι ἓνα ἔργο τοῦ ἰδίου τοῦ Stuart τὸ 1758, στὰ περίχωρα τοῦ Birmingham. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ βιβλία, δημοσιευμένα σὲ μεγάλο σχῆμα, μὲ θαυμάσιες γραβοῦρες καὶ σχέδια, εἶχαν τεράστια ἀπήχηση καὶ συνέβαλαν σημαντικὰ στὴν ἐδραίωση τοῦ ἑλληνίζοντος Κλασσικισμοῦ. Ἰδιαίτερα τὸ ἔργο τῶν Stuart καὶ Revett ἀποτελεῖ ἴσως, τὴν πρώτη θεωρητικὴ βάση τῆς ἀρχαιολογικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ἐπίσης τὸ σημεῖο ἀλλαγῆς πορείας πρὸς ἓνα ἀρχιτεκτονικὸ Κλασσικισμὸ ποὺ θὰ βασιζόταν στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ κλασσικὴ ἀρχιτεκτονικὴ.

\* \* \*

Αὐτὸς ὁ ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν περιοριζόταν μόνο στὸν κόσμον τῶν διανοουμένων· στάθηκε ἓνας γενικὸς ἐνθουσιασμὸς ποὺ ἄγγιξε τὸ μεγάλο κοινόν. Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιαίτερα, ἡ μαγεία ἦταν ἀκόμη πιὸ φανερὴ καὶ τὰ ἀποτελέσματα πιὸ χειροπιαστά. Κι ἐνῶ ἀρχικὰ ἡ στροφὴ πρὸς τὰ ἑλληνορωμαϊκὰ πρότυπα ἦταν μᾶλλον μιὰ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὶς παλαιότερες ρυθμο-

λογικῆς δεσμεύσεις, σιγά-σιγά κατάντησε νὰ ἐμπλακῇ σὲ κάτι σὰν ἕναν ἀρχαιολογικὸ πυρετό. Καὶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, τὸ εὐρὺ μορφωμένο κοινὸ θέλησε νὰ «μιμηθῇ» τὶς ἀρχαῖες μορφές, καὶ ἐπέβαλε μιὰ «μιμητική» περίοδο τοῦ κλασικισμοῦ ποὺ ἐξηγεῖται, ἂν ὄχι δικαιολογεῖται ἀπὸ μιὰ πραγματικὰ εὐρεία κοινωνικὴ βάση. Εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημεῖωτο ὅτι τοῦτο γινόταν παρ' ὅλες τὶς συχνῆς καὶ ἔντονες διαμαρτυρίες φωτισμένων ἀρχιτεκτόνων καὶ ἄλλων πνευματικῶν ἀνθρώπων. Ὁ Chateaubriand π.χ. γράφει τὸ 1806: «En fait d'architecture grecque, nous ne sommes que des imitateurs plus ou moins ingénieux; imitateurs d'un travail dont nous dénaturons le principe, en transportant dans la demeure des hommes les ornements qui n'étaient bien que dans la maison des dieux. . .»<sup>4</sup>

Δυστυχῶς ὁ ἀρχαιογνωστικὸς αὐτὸς ἐνθουσιασμὸς εἶχε κι ἄλλες συνέπειες, ὅπως ἡ συστηματικὴ λεηλασία τῶν ἐλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων. Ὁ ἴδιος διάσημος Γάλλος καταγγέλλει στὰ 1806: «C'est une chose triste à remarquer que les peuples civilisés de l'Europe ont fait plus de mal aux monuments d'Athènes dans l'espace de cent cinquante ans, que tous les barbares ensemble dans une longue suite de siècles. Il est dur de penser qu'Alaric et Mahomet II avoient respecté le Parthénon, et qu'il a été renversé par Morosini et par Lord Elgin».<sup>5</sup> Πραγματικὰ ἡ πιὸ αἰσχρὴ, ἡ πιὸ ἀποτρόπαιη

---

4. . . . Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν εἴμαστε παρὰ περισσότερο ἢ λιγότερο ἰδιοφυεῖς μιμητές· μιμητὲς ἐνὸς ἔργου ποὺ τὸ διαστρέφουμε, μεταφέροντας στὴν κατοικία τῶν ἀνθρώπων τὶς διακοσμήσεις ποὺ ἦταν νόμιμες μόνον μέσα στὴν κατοικία τῶν θεῶν. . .

5. . . . εἶναι θλιβερὸ τὸ θέαμα τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης ποὺ ἔβλαψαν περισσότερο τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθήνας, μέσα σὲ ἑκατὸν πενήντα χρόνια, παρὰ ὅλοι οἱ βάρβαροι μαζί, σὲ μιὰ μακριὰ σειρὰ αἰώνων. Εἶναι σκληρὸ νὰ σκέφτεται κανεὶς πὼς ὁ Ἀλάρικος καὶ ὁ Μωάμεθ II σεβάστηκαν τὸν Παρθενῶνα καὶ πὼς τὸν γκρέμισαν ὁ Μοροζίνης καὶ ὁ Λόρδος Ἐλγιν. . .

καταστροφή, αὐτὴ τοῦ Λόρδου Ἑλγιν, καταδικάστηκε  
δικαίως, ἀκόμη καὶ μέσα στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων:  
«... (Lord Elgin)... had availed himself of most unwarrantable measures and had committed the most flagrant acts of spoliation. It seemed to have been reserved for an ambassador of this country to take away what Turks and other barbarians had always held sacred...»<sup>6</sup>, καταγγέλλει ὁ Sir John Newport, μέλος τοῦ Κοινοβουλίου, ἐνῶ ὁ Λόρδος Βύρων, στὸ φημισμένο ποίημά του Childe Harold, καὶ τοὺς στίχους ποὺ ἀφοροῦν τὸν Ἑλγιν, θρηνεῖ:

... Blush Caledonia, such thy son could be!

England: I joy no child he was of thine:

Thy free-born men should spare what once was free...<sup>7</sup>

Πάντως ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρώμη ἔγιναν τὰ ζωντανὰ σύμβολα ἐνὸς νέου φιλελεύθερου πολιτισμοῦ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν περίοδο ὅπου γεννήθηκε καὶ ἀνδρώθηκε ἡ δημοκρατία. Ὀνομάστηκε «Κλασσικισμός» ἀπὸ τὴν προτίμηση ποὺ ἔδειξε στὸν κλασσικὸ πολιτισμὸ τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ εἶναι ἀκόμη μιὰ χειρονομία ρομαντικῆς εὐλάβειας πρὸς τοὺς μακρινοὺς πολιτισμοὺς, ποὺ χαρακτηρίζει κατ' ἐξοχὴν τὴν Εὐρώπῃ τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἡ ἴδια αὐτὴ νοσταλγικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ παρελθόντος εἶναι ἡ αἰτία — ὥς θυμηθοῦμε τὸν Pevsner — ποὺ ἀνακάλυψαν τὸν Ἀγαθὸ Ἀγριο, τὸν καιρὸ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 15ου, τὸν Εὐγενῆ Ἑλληνα καὶ τὸν Ἐνά-

---

6. ... (ὁ Λόρδος Ἑλγιν)... εἶχε ἐξασφαλίσει τὶς πιὸ παράνομες διαδικασίες καὶ διέπραξε τὶς πλέον κατάφορες πράξεις λεηλασίας. Φαίνεται πὼς (ἡ μοίρα) ἐπεφύλασσε γιὰ ἓνα πρεσβευτὴ τῆς χώρας μας νὰ ἀρπάξῃ αὐτὰ ποὺ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἄλλοι βάρβαροι θεώρησαν πάντα σὰν ἱερά...

7. ... Ντροπὴ σου, Καληδονία, πὼς τέτοιος ὁ γυιὸς σου μπορεῖ νὰ εἶναι!  
Ἀγγλία! Χαίρω πὼς αὐτὸς δὲν ἦταν τέκνο Σου.  
Οἱ ἐλευθερογεννημένοι πολῖτες Σου πρέπει νὰ φεῖδωνται αὐτὰ ποὺ κάποτε ἦταν ἐλεύθερα...

ρετο Ρωμαῖο, τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλασσικισμοῦ. Θὰ ἀνακαλύψουν ἐπίσης τὸν Εὐσεβῆ Μεσαιωνικὸ Ἰππότη στὰ χρόνια τοῦ γοτθικοῦ ρομαντισμοῦ τοῦ 19ου αἰώνα.

Ὁ κλασσικίζων ἢ νεοκλασσικὸς πολιτισμὸς, ξαπλώθηκε ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι πέρα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Στὴν Ἑλλάδα μάλιστα μέχρι τὸν 20ὸ αἰ. Ὁ Κλασσικισμὸς κατέκλυσε μὲ τὰ μνημεῖα του τὴν Εὐρώπη καὶ τὰ πολιτιστικὰ παρακλάδια της, ἀπὸ τὸ Παρίσι ὡς τὴ Μόσχα καὶ ἀπὸ τὴ Στοκχόλμη ὡς τὸ Καίμπ-Τάουν. Ὁ Κλασσικισμὸς ἀναδεικνύεται σὰν διεθνὲς φαινόμενο, ποὺ μοιραῖα ἐπιβάλλει μιὰ σχετικὴ ἐνότητα, ἀπαραίτητο γνῶρισμα κάθε ρυθμολογίας. Ὅπως γράφει ὁ Quatremère de Quincy τὸ 1798: «On observe entre toutes les contrées de l'Europe une communauté d'instruction et de connaissance, une certaine égalité de goût et de savoir»<sup>8</sup>.

Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία χρησιμοποίησαν περισσότερο πρότυπα ρωμαϊκὰ καὶ τῆς Ἀναγέννησης· ἀντίθετα ἡ Ἀγγλία καὶ κυρίως ἡ Γερμανία, στράφηκαν ἐπίσης, ἰδίως ἡ τελευταία μὲ ἐπιμέλεια καθαρὰ Τευτονικὴ, πρὸς ἓνα «revival», μιὰ «ἀναβίωση» ἐλληνικὴ, κυνηγημένη ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα.

\* \* \*

Ἄν ἐπιμείναμε στὴν ἀνάλυση τῆς δυτικῆς ὄψης αὐτοῦ τοῦ πολιτιστικοῦ φαινομένου, τὸ κάναμε ἐπειδὴ ἡ νεοκλασσικὴ κουλτούρα τῆς Εὐρώπης ἀποφάσισε, κατὰ πολὺ, τὴ μοῖρα τοῦ ἔθνους μας, προετοιμάζοντας ψυχολογικὰ λαοὺς καὶ ἰθύνοντες γιὰ μιὰ πολιτικὴ διευθέτηση, σχεδὸν ὀριστικὴ, τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος. Μὲ τὴ σύγχρονη ὁρολογία θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς ὅτι ὁ Κλασσι-

---

8. Παρατηρεῖται σ' ὅλες τὶς περιοχὰς τῆς Εὐρώπης, μιὰ κοινότητα ἐκπαιδεύσεως καὶ πληροφορίας, μιὰ, ὥς ποῦμε ταυτότητα γούστου καὶ γνώσεως.

κισμός προσέφερε στήν ελληνική υπόθεση μία «καμπάνια δημοσίων σχέσεων», έντελῶς πρώτης γραμμῆς. Γοητευμένα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς κουλτούρας, τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη πίστεψαν ὅτι ἀναγνώρισαν σ' αὐτὸν τὸν ξεσηκωμένο λαὸ τοὺς ἀπόγονους τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου! Ἔτσι γεννήθηκε ἓνα αἶσθημα συμπάθειας, ποὺ πῆρε τὴ δύναμη καὶ τὶς διαστάσεις ἐνὸς διεθνοῦς πνευματικοῦ καὶ παράλληλα πολιτικοῦ κινήματος. Πρόκειται γιὰ τὸ Φιλελληνισμό. Στὸ Grand Larousse δίδονται οἱ ἀκόλουθοι ὁρίσμοι: «*Philhellène: partisan des anciens Grecs, des arts et de l'indépendance grecque. Philhellenisme: amour des Grecs modernes, intérêt qu'ils inspirent, surtout à cause de leur état d'asservissement*»<sup>9</sup>.

Ἔτσι ὁ θαυμασμός γιὰ τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα εἶχε διεγείρει συγχρόνως, σ' ὁλόκληρὴ τὴν Εὐρώπη, τὴν ἀγανάκτηση γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ γινόταν στοὺς σύγχρονους Ἕλληνες καὶ τὸν ἐνθουσιασμό μπροστὰ στὸν ἥρωισμό τους· παράλληλα, τὰ ἴδια αὐτὰ αἰσθήματα προκαλοῦσαν τὴ συσπείρωση ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀμφισβητήσεων γύρω ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ ζήτημα. Ἄς ξαναθυμηθοῦμε τὸν Chateaubriand ποὺ μὲ τό «Ὀδοιπορικό» του — ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ λογοτεχνικὸ ἀριστούργημα ἦταν καὶ μιὰ πολιτικὴ μαρτυρία — στάθηκε ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαίους κατηχητὲς τῆς Εὐρώπης στὸ ρομαντικὸ φιλελληνισμό. Καταγγέλλει τὰ κακουργήματα τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ στήν Ἑλλάδα, ποὺ τοῦ φαίνεται σὰν ἀπόπειρα κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ δηλώνει στὸν πρόλογο τῶν Ἀπάντων του, τοῦ 1826 — δηλαδὴ τὴν ὥρα ποὺ ἔπεφτε τὸ Μεσολόγι καὶ ὁ Ἰμπραήμ ἔκαιγε τὸν Μωρηά — «... (la Grèce

9. *Φιλέλλην*: ὁπαδὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. *Φιλελληνισμός*: ἀγάπη γιὰ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες, ἐνδιαφέρον ποὺ ἐμπνέουν, κυρίως ἐξ αἰτίας τοῦ καθεστώτος τῆς δουλείας τους».

est le). . . théâtre de cette guerre sacrée sur laquelle tous les peuples ont aujourd'hui les yeux attachés. Il s'agit de savoir si Sparte et Athènes renaîtront ou si elles resteront à jamais ensevelies dans leur poussière. Malheur au siècle témoin passif d'une lutte héroïque, qui croirait qu'on peut sans péril comme sans pénétration de l'avenir, laisser immoler une nation! Cette faute ou plutôt ce crime, serait tôt ou tard suivi du plus rude châtement! . . . Vous ne voulez pas serrer la main suppliante de la Grèce? Eh bien! sa main mourante vous marquera d'une tache de sang, afin que l'avenir vous reconnaisse et vous punisse<sup>10</sup>.

Ὁ Φιλελληνισμός, ἀγαπητοὶ συνάδελφοι, συγκίνησε τὶς καρδιὰς τῶν προπάππων σας! Ἀπὸ τὶς πιὸ πολλὰς εὐρωπαϊκὰς χῶρες, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὶς τόσο μακρινὰς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, ἔσπευσαν ἐθελοντὲς, νέοι ρομαντικοὶ ἢ ἀμφισβητίες γιὰ νὰ πολεμήσουν στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ σκοτωθοῦν ἐκεῖ. Σὲ ἓνα ἀνέκδοτο γράμμα ὁ Λαμαρτῖνος δηλώνει «. . . j'ai dit tout ce que je savais sur les Grecs. J'ai tâché de les faire plaindre et admirer. Que dirais-je à présent? . . . j'irai me battre pour eux sans aucun doute. . . c'est le seul emploi un peu héroïque à faire d'une vie inutile dans le temps présent»<sup>11</sup>. Ἄς θυ-

---

10. . . . (ἡ Ἑλλάδα εἶναι τό). . . θέατρο αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ πολέμου ὅπου εἶναι στηλωμένα σήμερα τὰ μάτια ὅλων τῶν λαῶν. Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ μάθωμε ἂν ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Ἀθήνα θὰ ξαναζωντανέψουν, ἢ ἂν θὰ μείνουν γιὰ πάντα θαμμένες κάτω ἀπὸ τὴ σκόνῃ τους. Ἀλλοίμονο στὸν αἰῶνα ποῦ στέκεται παθητικὸς μάρτυρας ἐνὸς ἥρωικοῦ ἀγῶνα, ποῦ θὰ πῖστευε πὼς μπορεῖ κανεὶς χωρὶς κινδύνους καθὼς καὶ χωρὶς διαύγεια σὲ σχέση μετὰ τὸ μέλλον, νὰ ἀφήνῃ ἓνα ἔθνος νὰ σφαγιάζεται! Αὐτὸ τὸ λάθος, ἢ μάλλον αὐτὸ τὸ ἐγκλημα, ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ τὸ ἀκολουθήσῃ ἡ πιὸ σκληρὴ τιμωρία! . . . Δὲν θέλετε νὰ σφίξετε τὴν παρακλητικὴ χεῖρα τῆς Ἑλλάδος; Ἐ! τότε τὸ χέρι αὐτό, στὸ ξεψύχισμά του θὰ Σᾶς σημαδέψῃ μ' ἓνα στίγμα αἵματος, ὥστε τὸ μέλλον νὰ Σᾶς γνωρίσῃ καὶ νὰ Σᾶς τιμωρήσῃ.

11. . . . εἶπα ὅ,τι ἤξερα γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Προσπάθησα νὰ κάνω νὰ τοὺς λυπηθοῦν καὶ νὰ τοὺς θαυμάσουν. Τί μπορῶ νὰ πῶ τώρα. . . ; θὰ πάω χωρὶς ἀμφιβολία νὰ πολεμήσω γι' αὐτούς. . . μόνον ἔτσι μπορεῖ κανεὶς σήμερα νὰ χρησιμοποιήσῃ κάπως ἥρωικά μιὰν ἀχρηστὴ ζωή.

μηθοῦμε ἀκόμη τὸν περίφημο ἐκεῖνο εὐρωπαῖο διανοούμενο καὶ ἀμφισβητία τὸ Λόρδο Βύρωνα, ποὺ γιορτάζεται φέτος ἡ 150ετηρίδα τοῦ θανάτου του καὶ ποὺ ὁ Γκαίτε ὠνόμασε «das grösste Talent des Jahrhunderts»<sup>12</sup>. Αὐτὸς ὁ μέγας ἄνδρας, νέος 36 μόνο χρονῶν, ἦρθε νὰ καταθέσῃ στὰ τεῖχη τοῦ Μεσολογγοῦ τὴν περιουσία του, τὴν πανεθνικὴ φήμη του, ἀκόμη καὶ τὴ ζωὴ του: Ἦταν μιὰ ὁλοκληρωτικὴ θυσία ποὺ ἔγινε γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀμφισβήτησης.

Στὶς τραγικὲς ἐκεῖνες ὥρες τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνα σχηματίζονταν στὶς κυριότερες εὐρωπαϊκὲς πόλεις φιλελληνικὰ κομιτάτα· σκοπὸς τους ἦταν νὰ ὑποστηρίξουν ἠθικὰ καὶ ὑλικά τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεση καὶ παράλληλα νὰ ξυπνήσουν καὶ νὰ καθοδηγήσουν τὴν κοινὴ γνώμη. Καὶ ἔτσι, ὅταν οἱ ἐπαναστάτες ἐξάντλησαν τὶς δυνάμεις τους, λόγῳ τῆς ἀνισότητος τοῦ ἀγώνα καὶ τῆς διάρκειας αὐτοῦ τοῦ φονικοῦ πολέμου, καὶ σὰν φάνηκε πὼς δὲν ὑπῆρχε πιά ἐλπίδα, τότε αὐτὴ ἡ προσηλυτισμένη εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη, συγκινημένη ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς κουλτούρας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἥρωισμό μιᾶς τυραννισμένης φυλῆς, πίεσε τὰ μεγάλα εὐρωπαϊκὰ κράτη νὰ δώσουν λύση στὸ ζήτημα τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, μὲ τὴ δύναμη τῶν στόλων τους καὶ μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν διπλωματῶν τους. Θὰ τολμούσαμε ἴσως νὰ ποῦμε πὼς τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενώνα, μὲ τὸ φωτοστέφανο τῆς δόξας τους καὶ μὲ ὅ,τι αὐτὸ ἀντιπροσωπεύει, συνέβαλαν στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Τόπου μας, ὅσο καὶ οἱ ἥρωες ποὺ θυσιάστηκαν προσφέροντας τὸ αἷμα τους.

\* \* \*

---

12. Τὸ μεγαλύτερο ταλέντο τοῦ αἰώνα.

Ἡ ἀπελευθέρωση ἑνὸς μέρους τῆς Ἑλλάδας καὶ ἡ ἱδρυ-  
ση τοῦ σύγχρονου ἑλληνικοῦ κράτους εἶχαν σὰν φυσικὸ  
ἐπακόλουθο, νὰ δημιουργηθῇ μιὰ νέα κοινωνία. Οἱ ἀγω-  
νιστὲς συνωστίζονταν μὲ τοὺς γραφειοκράτες, τοὺς ὁποί-  
ους ἀποκαλοῦσαν κοροϊδευτικά «καλαμαράδες». Οἱ Φα-  
ναριῶτες, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ,  
ὅπως τὴν Ὀδησσό, τὴ Βενετία, τὴ Βιέννη, τὴ Μασσα-  
λία, τὸ Λονδίνο, ἦρθαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴ γῆ τῶν  
πατέρων τους. Οἱ πολῖτες ποὺ συνιστοῦσαν αὐτὴ τὴ νέα  
κοινωνία εἶχαν ἀσφαλῶς πολλὰς διαφορὰς μεταξύ τους,  
εἶχαν ὅμως τουλάχιστον ἓνα κοινὸ σημεῖο, κι αὐτὸ ἦταν:  
οἱ δυτικοευρωπαϊκὲς τοὺς ἀντιλήψεις  
καὶ τὸ ὄνειρο νὰ καταστήσουν τὸ ρη-  
μαγμένο τόπο τοὺς ἓνα σύγχρονο κρά-  
τος σύμφωνα μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα.

Αὐτὴ ἡ μετάσταση τῶν μεταβυζαντινῶν Ἑλλήνων στὶς  
δυτικοευρωπαϊκὲς θεωρίες προκάλεσε τώρα πιά μιὰν  
ἄλλη εἰσβολή, εἰρηνικὴ αὐτὴ τὴ φορά. Ἡ ἐλευθερωμένη  
Ἑλλάδα κυριεύτηκε ἀπὸ τὸν Κλασσικισμό, ποὺ ἐπικρά-  
τησε σὰν γενικὴ κουλτούρα. Γιὰ τοὺς προοδευτικοὺς  
Ἕλληνες ἡ κουλτούρα αὐτὴ ἀποτέλεσε μιὰ πατριωτικὴ  
λατρεία, ποὺ ὅμως δὲν ἀσχολήθηκε παρὰ μὲ τοὺς ἀρχαίους  
μόνο προγόνους. Ἄς θυμηθοῦμε τί ἔλεγε ὁ Ἰωάννης Κα-  
ποδίστριας, πρῶτος κυβερνήτης τῆς ἐλεύθερης Ἑλλά-  
δας, τὸ 1831: «... Ἄλλ' ἂν ἡ Κυβέρνησις τὰ πάντα κινεῖ  
πρὸς μέλλουσαν τῆς Πατρίδος εὐδαιμονίαν, δὲν ἐλησμό-  
νησεν ὅτι πρὸς ἀπόκτησιν ἀρετῆς καὶ σο-  
φίας ἰσχυρότατα ἐλατήρια εἶναι αἱ λαμ-  
πραὶ ἀναμνήσεις τῆς φιλοκαλίας καὶ  
τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ πολιτικοῦ μεγα-  
λείου τῶν προγόνων μας...».

Ἄν περιοριστοῦμε τώρα στὸ θέμα ποὺ ἀφορᾷ ἐμᾶς, ποὺ  
συγκεντρωθήκαμε σήμερα σ' αὐτὴ τὴν ωραία αἴθουσα  
Médicis, θὰ πρέπει ν' ἀναφερθοῦμε εἰδικότερα στὴν εἰσα-

γωγή της νεοκλασσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὰ πρῶτα της βήματα ἔγινε ἀποδεκτὴ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα αἰσιοδοξίας ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ γεύση τῆς ἐλευθερίας, σὰν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπίσημος ἐθνικὸς ρυθμός. Τὸ φαινόμενο αὐτό, ποὺ πιστεύω πὼς εἶναι μοναδικὸ στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὴν ἱστορία τῆς τέχνης, θὰ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ ὑπογραμμιστῇ σὰν ἓνα κολοσσιαίας σημασίας πνευματικὸ ἀντιδάνειο: Ὅτι δηλαδὴ ἓνα πολιτιστικὸ κίνημα ἐπιστρέφει, σὰν «ἐμπόρευμα ποὺ εἰσάγεται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν», στὸν τόπο ὅπου δημιουργήθηκαν καὶ ἀπὸ ὅπου «ἐξήχθησαν» οἱ βασικὲς ιδέες του καὶ οἱ γενετικὲς μορφές του.

Τὸ ἀναγεννώμενο ἔθνος μας προσπάθησε νὰ ἐκφράσῃ τὴν καινούργια του κοσμοθεωρία στὸ χρονικὸ διάστημα τῆς τελευταίας γενιᾶς πρὶν ἀπὸ τὸ 1821 καὶ τῆς πρώτης γενιᾶς ἐλεύθερης ζωῆς. Ἡ κοσμοθεωρία αὐτὴ δικαιολογεῖ στὴν ἐφαρμογὴ της τὴν προσπάθεια ν' ἀναβιώσῃ, κατὰ τὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, ἡ μορφή πάντως, ἂν ὄχι καὶ ἡ οὐσία τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ἰδωμένης ὅμως μέσα ἀπὸ ἓνα πρίσμα ρομαντικὸ καὶ ἀρχαιογνωστικόν. Αὐτὴ ἡ βαθειὰ πίστη φάνηκε σὲ πολλὰς πολιτιστικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις: γλῶσσα, παιδεῖα, πολιτικὴ θεωρία. Χωρὶς ἄλλο, μία ἀπὸ τίς πιὸ πιστὲς της ἐφαρμογὰς βρίσκεται στὸν τομέα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἐχει ἐπικρατήσῃ ν' ἀποδίδεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ Κλασσικισμοῦ στὸ Βασιλεῖα Ὁθωνὰ καὶ στὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τούτοις θὰ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε πὼς τρεῖς διαφορετικὲς «εἵσοδοι» τῶν κλασσικῶν ρυθμῶν ἔχουν σημειωθῇ στὸ μεταβυζαντινὸ ἑλληνικὸ χῶρο, καὶ μάλιστα ἀπὸ διάφορες μεριὲς καὶ σὲ διάφορους χρόνους. Μία, ἡ παλαιότερη, εἶναι ἡ τρισχαριτωμένη παρουσία στὰ Ἰόνια νησιὰ μιᾶς ἐξελληνισμένης ὑστεροαναγεννη-

σιακής ρυθμολογίας, πού μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὶς διαδοχικὲς κατοχές, βενετσιάνικη, γαλλικὴ, καὶ ἀγγλική, μὲ ὥραϊα δείγματα τῶν ἀνάλογων ρυθμῶν καὶ τοῦ British Palladianism, ὅπως καὶ μιὰ παρόμοια παρουσία στὶς Κυκλάδες, λόγω τῆς ἐπιβιώσεως ἐκεῖ ζωντανῶν προπυργίων τῆς παπρικῆς ἐκκλησίας, σαφῶς ὅμως λαϊκότερη. Μιὰ τελευταία εἶναι αὕτη πού κατεβαίνει στὴν τουρκοκρατούμενη Βόρειο Ἑλλάδα καὶ τὰ νησιὰ τοῦ Βόρειου καὶ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, κατὰ τὸ 19ο αἶώνα, καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ στοιχεῖα παρεφθαρμένων μεσευρωπαϊκῶν ρομαντικῶν ρυθμῶν, φιλτραρισμένων ἀπὸ διέλευση μέσω Κωνσταντινουπόλεως. Μεταξὺ τῶν δύο, στέκεται γεωγραφικὰ καὶ χρονικὰ, ὁ καθαρότερος καὶ ἐντονώτερος ἀπὸ τοὺς τρεῖς, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸς Κλασικισμός. Εἶναι ὁ ρυθμὸς πού ἀναπτύχθηκε στὴν μικρὴ ἐλεύθερη Πατρίδα μας ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ πέρα. Ἡ ἱστορία λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ ἀρχίζει μὲ τὸν πρῶτο Κυβερνήτη στὶς πόλεις Αἴγινα, Ναύπλιο, Πάτρα, Τρίπολη, Κόρινθο κ.ἄ. Ἡ ἀλληλογραφία τῆς πανευρωπαϊκῆς αὐτῆς φυσιογνωμίας, τῆς ζυμωμένης μὲ ὅλες τὶς φινέτσες τῆς Κέρκυρας καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, μᾶς ἀποκαλύπτει, μέσα στὸν προμηθεϊκὸ ἀγῶνα του, τὴ φροντίδα του καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν κυριότερων πόλεων. Ἔτσι τὰ πρῶτα κτίρια πού χτίστηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του, ἔγιναν σὲ ἓνα ρυθμὸ πού ἡ ἀπλότητά του, ἡ καθαρὴ σύλληψη, ἡ ὀριζόντια σύνθεση, κατατάσσουν ἤδη στὴ δυτικοευρωπαϊκὴ ἐκείνη ρυθμολογικὴ οἰκογένεια μὲ τὶς κλασσικὲς τάσεις. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ σαφῆ ἔνδειξη, ὅτι ὁ Κλασικισμὸς ἦταν μέρος τοῦ νέου πνεύματος καὶ θὰ ἐπικρατοῦσε, σὺν τῷ χρόνῳ, στὴν Ἑλλάδα, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔρχονταν στὴ χώρα μας οἱ Βαυaroί.

Ἡ μεταφύτευση τοῦ νέου ρυθμοῦ εὐνοήθηκε πάντως τελεσίδικα ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν Βαυαρῶν στὴν Ἑλ-

λάδα. Ὁ πατέρας τοῦ πρώτου βασιλέως, Λουδοβίκος Α' τῆς Βαυαρίας, ἦταν ὁ ἴδιος ζηλωτὴς τοῦ Κλασσικισμοῦ. Ἦταν ἤδη ἀπασχολημένος μὲ τὴ μετατροπὴ τοῦ Μονάχου, τῆς πρωτεύουσάς του, φορτωμένου ὥς τότε μὲ ρυθμοὺς Rococo καὶ Biedermeier σὲ «Ἀθήνα τοῦ Borra», χτίζοντας νέα κτίρια ρομαντικοῦ νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ. Ἔτσι τὴν πολεοδομικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πολιτιστικὴ διαμόρφωση τῆς νέας πρωτεύουσας τοῦ γιοῦ του, στὰ πόδια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πάνω στὴν τοποθεσίαν τοῦ φτωχοῦ χωριοῦ ποὺ ἦταν ἡ ἀληθινὴ Ἀθήνα τοῦ 1833, συνέλαβε ὁ Λουδοβίκος Α' σὰν μία οὐρανόπεμπτη εὐκαιρία. Αὐτὸς ἔστειλε στὴν Ἀθήνα διάσημους εὐρωπαίους ἀρχιτέκτονες σὰν τὸν Leo von Klenze, τοὺς ἀδελφοὺς Χριστιανὸ καὶ Θεόφιλο Hansen, τὸν Φρειδερίκο Gaertner καὶ ἄλλους. Σ' αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ προσθέσῃ κανεὶς τοὺς Ἕλληνες ἀρχιτέκτονες ποὺ εἶχαν σπουδάσει στὴ Δύση ἢ ποὺ πάντως εἶχαν υἱοθετήσῃ τὸ «νέο κύμα» στὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀναφέρομε, μεταξὺ ἄλλων Ἑλλήνων, τρεῖς μεγαλοφυῆς: τὸ Σταμάτιο Κλεάνθη, μαθητὴ τοῦ Schinkel στὸ Βερολίνο, τὸ Λύσανδρο Καυταντζόγλου, σπουδασμένο στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γαλλία καί, ἀργότερα, τὸν Παναγιώτη Κάλκο. Οἱ ταλαντοῦχοι αὐτοὶ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν πιά τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὴ μεταβυζαντινὴ παράδοση, ποὺ ἐπιζοῦσε ἀκόμη τὶς παραμονὲς τῆς Παλιγγενεσίας καὶ ποὺ, ἀρχικά, δὲν παραχώρησε τὴ θέσιν της στὸν καινούργιο ρυθμὸ παρὰ μόνον στὰ ἀστικὰ κέντρα καὶ τὰ περίχωρά τους. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι καλλιτέχνες ἀντιμετώπισαν τὸ ρόλο τους στὸ σχεδιασμὸ τῆς νέας Ἑλλάδας σὰν μία ἐξαιρετικὴ καλλιτεχνικὴ εὐκαιρία, μεστὴ ἀπὸ δυνατότητες καὶ ἀπὸ βαρεῖς εὐθύνες. Ὅπως γράφει ὁ Leo von Klenze στὰ Ἀπομνημονεύματά του: «Eine Anlage in Athen ist eine europäische Kunst-

angelegenheit, und man ist dafür gewissermassen ganz Europa Rechenschaft shuldig!»<sup>13</sup>.

Δέν θά παρακολουθήσωμε λεπτομερῶς τή διαδρομή τῆς ἐξελίξεως τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα στήν Ἑλλάδα, καί φυσικά, θά περιορισθοῦμε σήμερα νά παροῦσιάζωμε ὀρισμένα δείγματα ποῦ ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Θά μπορούσε πάντως κανεῖς νά διαχωρίση τὶ βασικὲς περιόδους, ποῦ δέν διαφέρουν καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἐξέλιξη τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς τὸν ἴδιο αἰῶνα, ὅπως: ρομαντικὸς κλασσικισμὸς — ρομαντισμὸς, δηλαδή νεοαναγέννηση καὶ νεοπαρόκ — ἐκλεκτισμὸς. Στὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν τάσεων δέν ἦταν παρὰ ἡ παράταση τοῦ προβληματισμοῦ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Κλασσικισμοῦ στὴ γενικὴ του καλλιτεχνικὴ θεώρηση. Πρέπει δηλαδή νά σημειωθῇ ἡ συνεχὴς παρουσία τῶν ἀρχαιοελληνικῶν στοιχείων, ποῦ ἦταν τόσο σημαντικὴ ὥστε στήν Ἑλλάδα ὁ ὅρος Κλασσικισμὸς νά χρησιμοποιεῖται δικαιολογημένα ἀπὸ τοὺς μὴ εἰδικοὺς γιὰ νά καλύπτει ὅλες τὶς παραλλαγές τῶν κλασσικῶν ρυθμῶν, ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα. Ἴσως μόνο οἱ εἰδικοὶ κάνουν διάκριση μεταξὺ τῶν διαφόρων φάσεων καὶ τοὺς ἀποδίδουν εἰδικὴ ὀρολογία, ποῦ ἄλλωστε δέν καλύπτει παρὰ αὐτὲς τὶς παραλλαγές.

Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἄρχισε σὲ πολὺ λιτὴ γραμμὴ, ὅπως π.χ. τὸ Ὀρφανοτροφεῖο τοῦ Καποδίστρια στήν Αἴγινα (1829), ἡ οἰκία Γκρόπιους στήν Ἀθήνα (1831), ἡ οἰκία Λεβίδη στήν Ἀθήνα (1831), κ.ἄ. Ὁ ρυθμὸς κατόπιν ἄνθισε, κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος, σὲ ἓνα λαμπρὸ Κλασσικισμό, ἴσως τὸ λαμπρότερο ὅλης τῆς Εὐρώπης. Παραδείγματα ἐξαίρετα θά μπορούσαμε νά δείξωμε ὅπως

13. Ἡ κατασκευὴ ἔργου στήν Ἀθήνα ἀποτελεῖ εὐρωπαϊκὸ καλλιτεχνικὸ γεγονός καὶ κατὰ κάποιον τρόπο, αὐτὸς ποῦ τὴν ἀναλαμβάνει εἶναι ὑπόλογος γι' αὐτὸ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη!.

στήν Ἀθήνα: τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα (1836), ἡ πρεσβεία τῆς Αὐστρίας (1836), τὸ μέγαρο Ἀμβροσίου Ράλλη (1836), τὸ Πανεπιστήμιο (1839), τὸ Ἀρσάκειο (1846), τὸ Βαρβάκειο (1853), ἡ οἰκία Κορομηλαῖ (1855), τὸ Πολυτεχνεῖο (1862), ἡ οἰκία Θεοδορίδου - Εὐκλείδου (1864), τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (1866), ἡ οἰκία Μουρούζη (1868), τὸ Ζάππειο Μέγαρο (1874), ἡ Σχολὴ Εὐελπίδων (1894) κλπ.· στήν Πάτρα τὸ Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο (1857), τὸ Δικαστικὸ Μέγαρο στὴ Χαλκίδα, πολλὰ σπίτια στὸ Ναύπλιο καὶ τὴν Ἑρμούπολη κλπ.<sup>14</sup>

Ἦδη ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια παρατηρεῖται μιὰ τάση ἰσοδύναμη καὶ πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸ Ρομαντισμό, δηλαδὴ μιὰ τάση κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν Νεοαναγέννηση, ποὺ ἦταν ἤδη τῆς μόδας στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ἰδιαίτερα στὴ Γερμανία, μὲ προφανῆ τὴν προσπάθεια συγκερασμοῦ κλασσικῶν στοιχείων καὶ ἀναγεννησιακῶν. Δείγματα τῆς δεύτερης αὐτῆς φάσεως ἔχομε στήν Ἀθήνα τὴν οἰκία Σκουζέ (1841), τὸ μέγαρο τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας (1840), τὸ ἀνάκτορο τῆς Ροδοδάφνης (1841) — συνθέσεως καθαρὰ Ἀναγεννήσεως ἀλλὰ μὲ σύγχρονη χρησιμοποίηση γοτθικῶν στοιχείων, ποὺ ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ ἤδη ἑνὸς αἰσθήματος Ἐκλεκτισμοῦ — τὸ μέγαρο Δημητρίου (1842), τὸ Ἀστεροσκοπεῖο (1842), τὴν οἰκία τῆς Κόμισσας Τζένης Θεοτόκη (1846), τὴν Ἀγία Εἰρήνη, τὴν οἰκία Ι. Δεληγιάννη, τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία (1853), τὸ Ἀμαλίειον (1855), τὰ καταστήματα Μπούρα στὸν Πειραιᾶ, σὲ ρυθμὸ Ἀναγεννήσεως ποὺ θυμίζει τὴν καθαρότητα τοῦ Bramante, τὸ Δημαρχεῖο στήν Ἑρμούπολη (1876), τὰ Δημοτικὰ θεάτρα στήν Πάτρα (1871) καὶ στήν Ἀθήνα

---

14. Γιά τίς χρονολογίες καὶ τὰ κατεδαφισμένα σήμερα κτίρια, ἡ παροῦσα ἐργασία χρησιμοποίησε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ συντάκτη καὶ τὰ σημαντικὰ βιβλία-ἀρχεῖα τῶν κ.κ. Κ. Μπίρη, Johannes καὶ Μπίρη, καὶ Ἰ. Τραυλοῦ, ποὺ ἔγιναν μὲ ἀγάπη καὶ σύνεση, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου στήν Ἑλλάδα τουλάχιστον, ἦταν ἀνύπαρκτη ἡ συνείδηση γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς προστασίας τῶν νεωτέρων μνημείων!

(1888), τὸ μέγαρο Σλήμαν (1878), πολλὰ σπίτια στὴν Ἑρμούπολη, Πάτρα, Κέρκυρα κλπ.

Μέσα στὸν ἀρχιτεκτονικὸ αὐτὸ Ρομαντισμό, βρίσκει κανεὶς ἀκόμη τὴ δεύτερη φάση του, στὴν παρουσία συλλήψεων μὲ πολὺ μεγαλύτερη κίνηση, καθὼς καὶ φανερῆς προσπάθειας συνθέσεως τοῦ ἔργου σὲ περισσότερους ὅγκους. Σημειώνεται ἔτσι μία ἐλευθερία μορφῶν καὶ μία διακοσμητικὴ ἀφθονία ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν σὰν ἐλληνικὸ Νεοπαρόκ. Πρόκειται γιὰ ἓνα Νεοπαρόκ ὅμως πάντα ὑποταγμένο σὲ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ στοιχεῖα καὶ σ' ἓνα ὕφος εὐμετρο. Τέτοια παραδείγματα θὰ εἶναι : τὸ μέγαρο Στουρνάρα στὴν Ἀθήνα, ἡ Παλαιὰ Βουλὴ (1858), ἡ Ἀκαδημία (1859) — στὴν ὁποία ἡ πλούσια ἔμπνευση χάνεται σ' ἓνα παραφόρτωμα λεπτομερειῶν ποὺ ὀφείλεται σὲ λάθος κλίμακας. Ἡ ἀρχικὴ σύλληψη τοῦ κτιρίου θὰ ἦταν δικαιολογημένη καὶ θὰ εἶχε δημιουργήσει ἓνα ἀριστούργημα, ἂν ἡ ἐκτέλεση δὲν εἶχε περιορισθῇ στὶς ὑπάρχουσες διαστάσεις, ἀλλὰ εἶχε μπορέσει ν' ἀναπτυχθῇ σὲ ὅγκο καὶ ἔκταση πολὺ μεγαλύτερους — τὸ Στρατοδικεῖο στὴν Ἀθήνα, ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν, τὸ μέγαρο Νεγρεπόντη (1886), ἡ οἰκία Τσοποτοῦ, ἡ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη (1886), τὸ Δημοτικὸ Θέατρο Πειραιῶς (1884), τὸ Βασιλικὸ Θέατρο στὴν Ἀθήνα (1892) κλπ.

Ἡ τρίτη φάση, ὁ Ἐκλεκτισμός, ἐκδηλώνεται εἴτε σὲ πειράματα γοθικῆς ἢ βυζαντινῆς ἐπιρροῆς ὅχι πολὺ πειστικὰ εἴτε, ἄλλως κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἵωνα, σὲ πολὺ κομψὲς συνθέσεις ποὺ ξεχωρίζουν ἀπὸ πλῆθος κτιρίων σὲ ρυθμὸ ἀνάμικτο, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ ἓνα καμβᾶ ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, στολισμένο μὲ στοιχεῖα κλασσικὰ ἢ Μπαρόκ, τῆς Πρώτης Αὐτοκρατορίας ἢ πομπηιανὰ καὶ ἀκόμη μὲ ἀναμνήσεις Παρισιοῦ καὶ Βιέννης fin-de-siècle. Εἶναι ἓνα φαινόμενο ποὺ ἴσως θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρίση κανεὶς ὅχι μόνον ἐκλεκτικὸ ἀλλὰ καὶ σὰν μιὰ «ἀπε-

λευθέρωση» ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τῆς κλασσικῆς ρυθμολογίας. Ὁ πιὸ λαμπρὸς ἐκπρόσωπος αὐτοῦ τοῦ ἐκλεκτικοῦ ρυθμοῦ ὑπῆρξε πάλι ἕνας Γερμανός, ὁ Ἑρνέστος Ziller, ποὺ ἐρωτεύθηκε τὴν Ἑλλάδα, τὴν διάλεξε γιὰ δεύτερη πατρίδα του καὶ σ' αὐτὴν ἐργάστηκε ἀκαταπόνητα μέχρι τὸ θάνατό του. Δὲν θά 'ταν ὑπερβολὴ νὰ πῇ κανεὶς πὼς ὁ ἀξιόλογος αὐτὸς καλλιτέχνης δημιούργησε ὅσο κανεὶς ἄλλος, τὴ μετακλασσικὴ φυσιογνωμία τῆς νέας πρωτεύουσας καὶ προίκισε μὲ ὑποδείγματα πολλὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ μετακλασσικὴ αὐτὴ φυσιογνωμία δὲν ἔχει τὴν κλασσικότητα τῆς πρώτης περιόδου, οὔτε τὴν καθαρόαιμην ἐλληνικότητα. Ἔχει ὅμως τὴν «κλίμακα» τῆς Ἑλλάδας καὶ τὸ «χρῶμα» τῆς ἐποχῆς.

\* \* \*

Μία ἄλλη ὄψη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι ἴσως ἀκόμη πιὸ σημαντικὴ καὶ προσδίδει στὸν ἐλληνικὸ Κλασσικισμό μίαν κοινωνικὴ πλευρὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Πρόκειται γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι παράλληλα μὲ τὸν ἐπίσημο ρυθμὸ τῶν δημοσίων κτιρίων ἢ τῶν ἰδιωτικῶν μεγάρων, παρατηρεῖται ἡ ἀνάπτυξη ἐνὸς «Λαϊκοῦ Κλασσικισμοῦ», ἐνὸς ρυθμοῦ σὲ πολὺ μικρὰς διαστάσεις, πραγματικὰ ταπεινοῦ, ἀφελοῦς, χαριτωμένου. Τὰ περὶ χωρὰ τῶν μεγάλων πόλεων καὶ πολλὰς συνοικίαις τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν εἶναι ἀκόμη γεμάτες ἀπὸ παραδείγματα τοῦ γνήσιου αὐτοῦ ρυθμοῦ. Θὰ μπορούσαμε νὰ προβάλλουμε διαφάνειες σπιτιῶν στὴ συνοικία τοῦ Μεταξουργείου στὴν Ἀθήνα, στὸ Ναύπλιο, Πάτρα, Ἑρμούπολη, Λαῦριο, ἀκόμη καὶ σὲ μικρὰ χωριά ὅπως τὸ Κορωπὶ ἢ τὸ Μενίδι, μεταξὺ τῶν ὁποίων, τὸ μικρὸ αὐτὸ σπιτάκι στολισμένον μὲ Καρυάτιδες, στὴν Ἀθήνα — ἕνα μικρὸ ἀριστούργημα — εἶναι ἴσως τὸ πιὸ χαριτωμένο δεῖγμα. Αὐτὰ τὰ νεοκλασσικὰ σπιτάκια διατήρησαν, σὲ

πολλές περιπτώσεις, μία μὴ-κλασσικὴ ἐσωτερικὴ διαρ-  
ρύθμιση, ποὺ συνεχίζει τὴν παράδοση τῆς μεταβυζαντινῆς  
λαϊκῆς κτιριολογίας. Οἱ προσόψεις τοὺς ὅμως καθὼς καὶ  
ἄλλα διακοσμητικὰ μέλη παρουσιάζουν μία κλασσικὴ  
ἐπένδυση πραγματικὰ χαριτωμένη, ποὺ προέρχεται ἀπὸ  
μία εἰλικρινῆ προσπάθεια, ὅπου διαφαίνεται μία ἀφελὴς  
κατάρτιση ποὺ παντρεύεται καὶ ἰσορροπεῖ μὲ μία ὄχι  
πάντα τέλεια ἐκτέλεση. Αὐτὰ τὰ νεοκλασσικὰ σπιτάκια,  
ὅσον ἀφορᾷ τουλάχιστον τὶς διαστάσεις τοὺς καὶ τὴν  
ἀρχιτεκτονικὴ τοὺς διακόσμηση, θὰ μπορούσαν πολὺ  
καλὰ ν' ἀνήκουν σὲ συμπολίτες τοῦ Περικλέους! Ἡ κε-  
ραμεικὴ διακόσμηση, κιονόκρανα, ἀκρωτήρια, ἀκροκέ-  
ραμα, μάλιστα καὶ τρισδιάστατα ἀγάλματα, τοὺς προσδί-  
δουν ἀκόμη περισσότερη χάρη καὶ ἀποτελοῦν ὀπτικὰ  
ἀλλὰ καὶ ψυχικά, ἄλλον ἓνα δεσμὸ μὲ τοὺς προγόνους.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὅτι ἐξελίσσονται παράλληλα ἓνας  
μεγαλοπρεπὴς ἐπίσημος ρυθμὸς καὶ ἓνας μικρὸς ἀδελφὸς  
λαϊκὸς καὶ ταπεινός, ἀλλὰ χυμώδης καὶ γεμᾶτος χαρι-  
τωμένη ἀφέλεια, ποὺ μιᾷ στίς καρδιὰς τῶν ἀπλῶν ἀν-  
θρώπων, ἀποτελεῖ, νομίζω, ἓνα μοναδικὸ φαινόμενο καὶ  
μία ἐπὶ πλεον ἀπόδειξη ὅτι ὁ Κλασσικισμὸς βρῆ-  
κε στὴν Ἑλλάδα τὶς πραγματικὲς τοὺς ρίζες.

\* \* \*

Μία μορφολογικὴ σύγκριση μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ νεο-  
κλασσικοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ δυτικοευρω-  
παϊκοῦ μπορεῖ ν' ἀποδώσῃ στὸν πρῶτο τὰ παρακάτω  
χαρακτηριστικά:

1. Μία ἐνότητα μορφῆς καὶ κατασκευῆς, ποὺ ἀναδει-  
κνύει τὴ ρυθμολογικὴ πλευρὰ τοῦ ἔργου καὶ συμβάλλει  
στὴν αἰσθητικὴ ἰσορροπία τοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς Κλασσικι-  
σμὸς εἶναι ἴσως τὸ ὠραιότερο δείγμα τοῦ 19ου αἰῶνα,  
ὅπου ὁ ὀρθολογισμὸς τῆς κατασκευῆς ταυτίζεται μὲ τὸ  
αἶσθημα τῆς μορφῆς.

2. Μία καθαρότητα στη λεπτομέρεια καὶ μία εὐγένεια στὶς ἀναλογίες ποὺ ὀφείλονται στὴν κοντινὴ παρουσία τῶν μεγαλόπρεπων ἀρχαίων πρωτοτύπων, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ἕναν ἀρχαιολογικὸ παροξυσμό. Ἡ καθαρότητα αὐτὴ τῆς λεπτομέρειας ἐπιβεβαιώνει τὸ γνῶρισμα τῆς μεγάλης ἀρχιτεκτονικῆς, ποὺ δίνει στὸ σύνολο ἐνότητα, ἔκφραση καὶ κυρίως κλίμακα.

3. Αὐτὴ ἡ καθαρότητα στὴ λεπτομέρεια ὀφείλεται ἐπίσης στὴν ὀρθὴ χρῆση τοῦ ἑλληνικοῦ μαρμάρου καὶ ὅλων τῶν μεσογειακῶν δομικῶν ὑλικῶν, ποὺ διαμόρφωσαν ἄλλωστε τὴν τετρακάθαρη δομικὴ φυσιογνωμία τῆς ἀρχαίας ἑλληνορωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἔτσι ἡ ποίηση ποὺ ἐγκυμονεῖ τὸ κάθε ὑλικό, μὲ τὴν ὕφὴ του, μπόρεσε νὰ ὁλοκληρωθῇ στὴν ποίηση τῆς γενικῆς μορφῆς.

4. Μία πραγματικὰ νόμιμη προσαρμογὴ στὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον καὶ στὸ διάφανο καὶ λαμπρὸ ἑλληνικὸ φῶς, καθὼς καὶ μία σοφὴ καὶ ἐκλεπτυσμένη χρῆση τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν χρωματισμῶν, ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀνύπαρκτη στὴ Δύση, ὅπου θὰ ἦταν ἄλλωστε καὶ ἀκατάληπτη.

5. Μία ἰδιαίτερη ἐπισήμανση: Ὁ ἑλληνικὸς νεοκλασσικὸς ρυθμὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ μία ἀνθρώπινη κλίμακα. Οἱ διαστάσεις του εἶναι πολὺ μικρότερες σὲ σύγκριση μὲ ἀντίστοιχα εὐρωπαϊκὰ κτίρια, καὶ τὰ οἰκοδομήματά του ἀποτελοῦν μία ἐξανθρωπισμένη παρουσία. Τὰ κτίρια τοῦ ἴδιου ρυθμοῦ στὸ Λονδίνο, τὸ Παρίσι, τὸ Βερολίνο, ὅπως τὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο ἢ τὰ Προπύλαια τοῦ Μονάχου, τὸ Altes Museum τοῦ Βερολίνου ἢ τὰ μέγαρα τοῦ Παρισιοῦ καὶ τῆς Ρώμης εἶναι ὅλα πελωρίων διαστάσεων, διαστάσεων, ἂν θέλετε, ρωμαϊκῶν ἢ γοτθικῶν, ἐνῶ ὁ ἑλληνικὸς Κλασικισμὸς εἶναι πολὺ μετρημένος στὴν κλίμακά του, πολὺ ἀνθρώπινος, χωρὶς ματαιοδοξία, χωρὶς ἐπίδειξη, χωρὶς προσποίηση. Αὐτὲς οἱ διαστάσεις, βγαλμένες ἀπὸ τὴν κυρίαρχη αἴσθηση τῆς ἀνθρώ-

πινης κλίμακας, ὁδήγησαν μὲ τὴ σειρά τους σὲ μία εὐγένεια παρουσίας, σὲ μία πραγματικὴ ἀρχαιοελληνικὴ «εὐμετρία».

6. Αὐτὸ τὸ θέμα τῆς κλίμακας ἀποτελεῖ ἀκόμη μία ἀπόδειξη ὅτι ὁ ρυθμὸς προσαρμόσθηκε ἀπόλυτα στὶς τοπικὲς συνθῆκες, εἶναι ἀληθινὸς σὰν νὰ εἶχε φυτρώσει στὸν τόπο αὐτό, εἶναι καθαρὸς, ἀγνός, πειστικός. Ἄλλωστε, αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρώπινης κλίμακας τὸ ξαναβρίσκομε σὲ ὅλα τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἀντίστοιχὰ τους γιγαντιαῖα ρωμαϊκά, καθὼς καὶ στὰ βυζαντινὰ σὲ σύγκριση μὲ τὰ σύγχρονά τους μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς Δύσεως. Ἡ ἀνθρώπινη κλίμακα, εἶναι τὸ κεφαλαιῶδες χαρακτηριστικὸ κάθε καλλιτεχνικῆς δημιουργίας σ' αὐτὴ τὴ γωνιὰ τοῦ κόσμου, ποὺ λάτρευσε τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ μέτρον καὶ θέσπισε τό: παντὸς μέτρον ὁ ἄνθρωπος!

7. Θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς ὅτι ἡ ἐξέλιξη στὴν Ἑλλάδα τῶν δύο αὐτῶν νεοκλασσικῶν ρυθμῶν, τοῦ ἐπιστήμου καὶ τοῦ λαϊκοῦ, ὁλοκληρώνεται μὲ πλήρη κοινωνιολογικὴ ἀντιστοιχία. Ὅπως λέγει ὁ Francastel: «tout objet d'art est un lieu de convergence où l'on trouve le témoignage d'un nombre plus ou moins grand, mais qui peut être considérable, de points de vue sur l'homme et sur le monde»<sup>15</sup>. Ἔτσι θεωρούμενος, ἴσως μόνο στὴν Ἑλλάδα, ὁ Κλασσικισμὸς ἀποκτᾷ μία ἀξία ἀποκαλυπτικὴ ἢ. Ἔτσι ἡ νεοκλασσικὴ ἀρχιτεκτονικὴ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρξε μία παραξενιὰ τῆς μόδας οὔτε μιὰ ἀπλὴ μίμηση τοῦ συρμοῦ. Ἀντίθετα, ἀπέδειξε ὅτι εἶχε πολιτιστικὸ βάθος γιὰ νὰ μπορῇ νὰ καταστῇ ἐνα σύμ-

---

15. Κάθε καλλιτέχνημα ἀποτελεῖ τὸν τόπο συγκλίσεως, ὅπου βρίσκει κανεὶς τὴ μαρτυρία ἐνὸς ἀριθμοῦ ἀπόψεων γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεγάλος ἀλλὰ καμμιὰ φορὰ καὶ σημαντικός.

βολο καὶ νὰ πληρώσῃ μία αἰσθητικὴ ἀνάγκη.

Αὐτὸ ἀληθεύει γιὰτὶ ὁ ἐλληνικὸς νεοκλασσικὸς ρυθμὸς ἐνστερνίστηκε καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἔκφραση τοῦ ἰδίου ἐκείνου ἐθνικοῦ πνεύματος ἀλλαγῆς, πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς, ποὺ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19οῦ αἰῶνα αὐτοδημιουργήθηκε, ἀπελευθέρωσε τὴν Ἑλλάδα καὶ στερέωσε τὸ σύγχρονο ἐλληνικὸ κράτος!

\* \* \*

Ὅλα αὐτὰ εἶναι ὥραϊα καὶ καλὰ ἀλλὰ ἀνήκουν στὴν ἱστορία. Δυστυχῶς, ἀπὸ τὶς παραμονὲς τοῦ δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, ἄρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τὰ ὥραϊα νεοκλασσικὰ κτίρια καὶ νὰ τὰ ἀντικαθιστοῦν μὲ κτίρια «συγχρονισμένα». Ἡ καταστροφὴ στέρησε τὴν Ἀθήνα καὶ τὶς ἄλλες μεγάλες πόλεις ἀπὸ τὰ περισσότερα δείγματα αὐτοῦ τοῦ ὥραϊοῦ ρυθμοῦ. Αὐτὴ τὴ στιγμή, ὁ κατάλογος τῶν διατηρητέων μνημείων δὲν περιέχει, σὲ νεοκλασσικὰ κτίρια, παρὰ δημόσια μέγαρα καὶ ἐλάχιστα ιδιωτικὰ σπίτια. Παρ' ὅλα αὐτά, ὑπάρχουν ἀκόμη στὴν Ἀθήνα συνοικίες νεοκλασσικῆς σχεδὸν ἁθικτες. Ὑπάρχουν πόλεις σὰν τὸ Λαύριο καὶ τὴν Ἑρμούπολη, ὅπου τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν κτιρίων εἶναι τῆς νεοκλασσικῆς ἐποχῆς. Ὑπάρχει ἡ Κέρκυρα μὲ τὴν πόλη της καὶ τὶς δεκάδες τὰ χωριά της ποὺ εἶναι ὅλα χαριτωμένα, ἄθικτα, πραγματικὰ κοσμήματα τοῦ 19οῦ αἰῶνα. Αὐτὰ τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα σύνολα ἀποτελοῦν πραγματικά «μουσεια ζωντανῆς ἀρχιτεκτονικῆς» ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ προστατεύσωμε καὶ νὰ διατηρήσωμε. Αὐτὸ εἶναι καθῆκον λόγῳ τῆς καλλιτεχνικῆς καὶ ἱστορικῆς τους ἀξίας.

Ἡ ἐλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ προστατεύσῃ ὅ,τι μπορεῖ. Ἀλλὰ μὲ μία ἱστορία ὅπως ἡ δική μας καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα ποὺ σημαδεύουν μία τροχιά 4000 ἐτῶν, ἀκόμη καὶ ὁλόκληρος ὁ ἐθνικὸς προϋπολογισμὸς δὲν θὰ ἔφθανε γιὰ νὰ καλύψῃ ἓνα πρόγραμμα προστασίας ὅπως τὸ εὐχόμεσθε! Ἔτσι, θὰ πρέπει νὰ στρέψωμε τὴν προσοχή μας στὴν ἐξεύρεση νέων μέσων προστασίας, μέσων οἰκονομικῶν καὶ νομοθετικῶν, μὲ ἀποτελεσματικότητα, ποὺ Σεῖς ἀγαπητοὶ συνάδελφοι ἔχετε ἤδη ἀποδείξει στὶς χῶρες σας.

Ἔτσι, κάνομε ἐκκλήση στὴν EUROPA NOSTRA καὶ σὲ ὅλες τὶς ἀδελφές ὀργανώσεις στὴν Εὐρώπῃ νὰ βοηθήσουν τὴν Ἑλλάδα ἀκόμη μία φορά, ὅπως ἔκαναν οἱ Φιλέλληνες πρόγονοί σας ἐδῶ καὶ 150 χρόνια. Θὰ πρέπει νὰ συνεγερθῇ καὶ ἐπιστρατευθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη. Ἐμεῖς κάνομε ἐκκλήση στὴν EUROPA NOSTRA, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὰ νεοκλασσικὰ κτίρια καὶ σύνολα στὴν Ἑλλάδα ἔχουν ἀναμφισβήτητη καλλιτεχνικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀξία καὶ ἓνα χαρακτήρα, ποὺ τοὺς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιζήσουν.

Εἶναι καθήκον μας, τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ τῶν ὀργανώσεών μας προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, νὰ καταλάβωμε ὅτι φθάσαμε σὲ μία κρίσιμη καμπὴ καὶ ὅτι πρέπει νὰ θέσωμε σὲ ἐφαρμογὴ νέα νομοθετικὰ καὶ οἰκονομικὰ μέτρα γιὰ νὰ διασώσωμε τὴν ἀναντικατάστατὴ αὐτὴ κληρονομιά ποῦ, ὅπως δήλωσε ὁ ἀγαπητός μας Πρόεδρος τῆς EUROPA NOSTRA, Λόρδος Duncan Sandys ἀνήκει ὄχι μόνο στὴν ἐθνικὴ μας ἀλλὰ καὶ στὴν εὐρωπαϊκὴ κληρονομία.

Μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ Καθηγητοῦ Παύλου Μ. Μυλωνᾶ  
σχετικὰ μὲ τὸν Κλασικισμὸ στὴν Ἑλλάδα, τὸ Συνέδριο νύο-  
θέτησε τὴν ἀκόλουθη ἀπόφαση:

# EUROPA NOSTRA

*INTERNATIONAL FEDERATION OF ASSOCIATIONS FOR THE  
PROTECTION OF EUROPE'S CULTURAL AND NATURAL HERITAGE*

## RESOLUTION Y (1)

Noting that amongst the varied styles of domestic architecture to be found in Greece there are many individual buildings and whole sections of towns in the neoclassical style, which represent an important part of modern Greek history, as well as a distinguished contribution to the European heritage of neoclassical architecture; and

Recognising that the Greek Archaeological Service has made and is continuing to make efforts for the preservation of many areas of architectural merit as well as individual buildings;

## THE CONFERENCE

a) Urges the appropriate Greek authorities to strengthen the legal protection afforded to towns, villages and individual buildings in the neoclassical and other regional styles and to increase the financial resources available to the Archaeological Service for the conservation and, where necessary, purchase of such buildings;

b) Expresses the hope that the highly successful programme of rehabilitation in traditional houses will be reactivated and extended; and

c) Recommends that the protection of preservation orders should be extended to include additional neoclassical houses in Athens and that similar protection should be given to important neoclassical entities such as the towns of Ermoupolis and Nafplion.

# EUROPA NOSTRA

INTERNATIONAL FEDERATION OF ASSOCIATIONS FOR THE  
PROTECTION OF EUROPE'S CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

## ΑΠΟΦΑΣΙΣ Υ(1)

Λαμβάνουσα υπό σημείωσιν ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων ρυθμῶν ἀρχιτεκτονικῶν κτισμάτων ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχουν πολλὰ μεμονωμένα κτίρια ὡς καὶ ὁλόκληρα τμήματα πόλεων νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ, ἅτινα ἐκπροσωποῦν σημαντικὸν μέρος τῆς συγχρόνου ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἀποτελοῦν διακεκριμένην συνεισφορὰν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν κληρονομίαν νεοκλασσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς· καὶ

Ἀναγνωρίζουσα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία κατέβαλε καὶ συνεχίζει καταβάλλουσα προσπάθειας διὰ τὴν διαφύλαξιν πολλῶν περιοχῶν ἀρχιτεκτονικῆς ἀξίας ὡς καὶ μεμονωμένων κτιρίων·

## Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΗΣ EUROPA NOSTRA

α. Συνιστᾷ ἐνθέρμως εἰς τὰς ἀρμοδίας ἐλληνικὰς ἀρχὰς ὅπως ἐνισχύσουν τὴν νομοθετικὴν προστασίαν ἐπὶ πόλεων, χωρίων καὶ μεμονωμένων κτιρίων νεοκλασσικοῦ ἢ ἄλλου τοπικοῦ ρυθμοῦ καὶ ὅπως αὐξήσουν τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας διὰ τὴν διατήρησιν καί, ὅπου ἀπαραίτητον, τὴν ἀγορὰν τοιούτων κτιρίων·

β. Ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ λίαν ἐπιτυχὲς πρόγραμμα ἀναστηλώσεως παραδοσιακῶν οἰκιῶν θὰ ἐπαναδραστηριοποιηθῇ καὶ ἐπεκταθῇ· καὶ

γ. Συνιστᾷ ὅπως αἱ διατάξεις περὶ προστασίας ἐπεκταθοῦν καὶ ἐπὶ ἄλλων νεοκλασσικῶν κτιρίων ἐν Ἀθήναις καὶ ὅπως παρομοία προστασία παρασχεθῇ καὶ ἐπὶ σημαντικῶν νεοκλασσικῶν συνόλων, ὡς π.χ. αἱ πόλεις τῆς Ἑρμουπόλεως καὶ τοῦ Ναυπλίου.



**Κ. ΜΙΧΑΛΛΑΣ ΕΠΕ**

*Πανεπιστημίου 39 (Στοά)*

*Τηλ. 32 24 268 - 32 30 595 - 32 28 315*

